

PIATOK 29. MARCA 1991

Estetika dnes stojí pred svojou veľkou šancou! Je to neobvyklé tvrdenie? Ani nie. Naše storočie a najmä jeho záver totiž jasne ukázalo, že stojíme na rozhraní.

Nevieme už definovať pokrok ľudstva, lebo všetko, čo sme považovali za pokrok, sa ukázalo ako veľká úžias človeka. Technika, analýza, vedecké ovládnutie sveta, všetko, čo bolo nástrojom tvorby lepšieho života, sme dnes doviedli do dôsledkov a obrátili proti sebe. Prestali sme veriť v kontinuálny pokrok ľudstva, v absolútnu moc ľudského rozumu, prestali sme veriť logike a matematike, pretože z nich vyrastá technika, ktorá nám dnes viac ubližuje ako pomáha. Neveríme už v silu a hodnotu objektívneho poznania sveta, lebo sa ukázalo, že to „objektívne“ bolo vlastne nerešpektovaním skutočnej povahy človeka a sveta, bolo nepochopením ich vzájomných väzieb. Ideál vedeckého myslenia, ktoré ostro odlišuje človeka a svet, ideál založený starými Grékmi, už nie je ideálom – a hoci ho ďalej masovo využívame, predsa už chápeme jeho jednostrannosť, teda absurdnosť. Pochopili sme, že musíme svetu naslúchať, a nie ho chcieť ovládať. Len ak ho budeme rešpektovať, odvďačí sa nám a nebude sa mstíť za našu snahu o jeho ovládnutie.

Vraciame sa k hodnotám vyvierajúcim z jednoty človeka a sveta. Nie je to rousseauovský návrat, ale je to pohľad dopredu. Je to snaha o prežívanie sveta, už nielen o jeho poznávanie. Je to snaha porozumieť hodnote sveta, a nie snaha o jeho prívlastenie. Je to snaha byť vnútri sveta, a nie nad ním ako jeho vládca. Je to návrat k ľudskému svetu, k hľadaniu jeho ľudských hodnôt, a nie už hľadanie jeho odľudštenej, „objektívnej“ podoby. Prestávame túžiť po zmene skutočnosti, začíname túžiť po tom, aby sme jej rozumeli.

To je práve šanca pre estetiku. „Leitmotívom“ estetiky je boj proti odľudšťovaniu sveta, proti deštrukcii ľudských hodnôt skutočnosti. Estetika bojuje a je zameraná na hľadanie ľudských kontextov vo svete, na hľadanie ľudských významov sveta. Estetika vždy podvedome bojovala proti snahám o dezantropomorfný, prírodovedecký obraz sveta. Estetika sa nehodila do ideálu objektívnej vedy, a možno preto ju dlhé desaťročia nielen u nás, ale aj v zahraničí obchádzali a zasmievali. Ona totiž nemôže voči predmetu svojho záujmu nikdy zaujať postoj nezáujatého, objektívneho pozorovateľa, lebo jej predmet sa bez vzťahu človeka k svetu rozpadne. Preto sa viedli siahodlhé diskusie o mieste autopsie, estetického zážitku vo vedeckom estetickom poznávaní. Všetky tie diskusie chceli koniec-koncov autopsiu buď objektívizovať, alebo vylúčiť ako nepodstatnú pre vlastné „vedecké“, to jest objektívne poznanie. To sa však pričí povahy estetiky, a snáď preto sa tento problém nemohol vyriešiť. Cesty k jeho riešeniu ukazujú až súčasnosť.

Súčasná doba totiž sa povahy estetiky nielen nepriechi, ale jej dokonca vyhovuje. Už niekoľko desaťročí sme hovoríme o moderných mýtoch a o modernej iracionalite, ale až záver nášho storočia plne zhodnocuje tieto myšlienky: Od osemdesiatych rokov sa naše myslenie jednoznačne obracia k hodnotám iracionálneho, k túžbam človeka, pocitom, k hodnote zmyslového dojmu, ktorý je v systéme s iracionálnymi motívmi a predstavami asi základom našich dotykov so svetom. Už v roku 1989 písal Wolfgang Iser, že mysliteľ, ktorý je „up-to-date“, je estetickým mysliteľom – to znamená mysliteľom zamera-

ným na zmyslové a mimoracionálne pohnutky človeka. „Esteticko-imaginatívna expanzia“ v myslení znamená podľa W. Isera, že sa ťažisko ľudského myslenia presúva od odľudšteného obrazu sveta k hľadaniu symbolov, významov, hodnôt, pocitov človeka vo svete. Estetická expanzia nejde proti mysleniu, proti rozumu, ale ukazuje rozumu cestu od jeho neľudského až protifudského „objektívizmu“ k rešpektovaniu ľudskej intimity a k pokore pred povahou sveta.

Estetika toto robila vždy. Dnes je však doba, keď to

špecializované – na hodnotové aspekty krásy, na empirické a exaktné prístupy k estetickým javom, na historicko-umelecké väzby atď. V čase, keď u nás estetika spí, v Európe sa zakladá informačná sieť pre estetiku, tvorí sa európska estetická asociácia, ba dokonca je pred svojím zrodom aj celoeurópsky estetický časopis.

Vývoj v Čechách a na Slovensku zatiaľ estetike vôbec nepraje. Ekonomická reforma, ktorá je cieľovo orientovaná jednoznačne na konzumnú spoločnosť všeobecného blahobytu, správajúca sa voči svetu naďalej koristnícky, nemá pre kultúru ani pre estetiku miesta. Argumentujúcim trhovým mechanizmom zabúda táto reforma, že aj vo vyvinutých trhových ekonomikách sú kultúra i spoločenské vedy (a osobitne také neužitočné, ako filozofia, estetika a iné) bohato dotované súkromnými firmami a nadáciami, bez ktorých by neprežili. Tie však u nás zatiaľ nie sú, sponzorom nepraje zatiaľ ani daňový systém. Prísny ekonomizmus sa z makroekonomickej roviny štátu začína prenášať do supermikroroviny, do rodinných rozpočtov. Pre kultúru nezostávajú prostriedky, čo robí estetiku ešte zbytočnejšou.

Vysoká politizácia života – buď smerom k aktívnej účasti na politike, alebo aspoň neustálým politizovaním – odsúva estetiku mimo horizontu záujmu. Sklony k jednorozmernému, totalitnému mysleniu, ktoré sa v nás všetkých silno zakorenili, sa priečia vysokej tolerancii voči rôznorodým hodnotám, ktorú prebojáva estetika.

V Čechách sa už s estetikou niečo hýbe, hoci zatiaľ veľmi opatrne – keď už nie národ, tak aspoň estetici zrejme zacitili šancu. Na Slovensku estetika hlboko spí. Paralyzovaná, rozbitá inštitucionálne i osobnostne. S nepatrnými náznakmi chuti pokúsiť sa o niečo, ale možno s nedostatkom sily, možno s neznalosťou ciest. Asi čakáme, kým dorastie ďalšia generácia, a tá rozvíri stojaté vody. To však už môže byť neskoro! Dovtedy môže prudko naštartovať niekto iný a zobrať estetike témy z rúk. Estetike by sa mohlo stať, že šancu aktívne zasiahnuť do kultúry, do vedomia národa si namiesto nej vezme, povedzme, kunsthistoria – alebo, povedzme, spisovateľia. Potom si však situáciu preformujú na svoj obraz a pre estetiku už nezostane veľa miesta.

Estetika má dnes veľkú šancu naštartovať podobne, ako nedávno naštartovala sociológia a ako pomaly štartuje – zdá sa – filozofia. Postmoderná doba je pre estetiku ideálnym terénom.

estetika môže robiť slobodne a hlásať bez strachu, že by ju objektivistický orientovaný rozum zahriakol, ako to urobil nespočetnekrát v minulosti. Dnes je doba, ktorá estetike plne vyhovuje. Možno preto estetika dnes v zahraničí prežíva svoj boom. Ak pred dvadsiatimi rokmi bolo možné všetky svetové odborné časopisy pre estetiku spočítat na prstoch jednej ruky, dnes by na ne nestačili ani prsty všetkých štyroch končatín. A nie sú to hocijaké, všeobecne a vágne orientované časopisy, ako kedysi, keď bola estetika mladším a slabším bratom filozofie. Sú to periodiká vysoko